

THOMA LÁSZLÓ

Vallástanári attitűdök

Az attitűdök vizsgálata már jóval a pszichológia tudományának kialakulása előtt is foglalkoztatta az embereket. A cselekvést meghatározó belső indíték, a hozzáállás fontossága, az előítéletek működése, a belső mozgatórugók mind olyan kérdések, melyekkel az irodalom, az ókori bölcsélet és a Szentírás is foglalkozik. Gondoljunk csak az 1Sám 15-ben írottakra: „*Nem az a fontos, amit lát az ember. Az ember azt nézi, ami a szeme előtt van, de az Úr azt nézi, ami a szívben van.*” vagy a Hegyi beszéd tanítására a belső viszonyulások fontosságáról a törvény magyarázatánál. Jézus tanításában különösen jelentős volt a korabeli társadalmi berögzöttségek és előítéletek elleni küzdés és a társadalom a perifériáján lévők elérése, a velük való közösségvállalás. Ez a fajta elfogadó, szeretetteljes hozzáállás jellemzi az első keresztyén gyülekezetek közösségét is, mely nem csak a tiszta tanításban, hanem a cselekvő szeretetben, a diakóniában találja meg önmagát, küldetését.

A református keresztyén hitoktató, vallástanár a 21. század elején abban a kiváltságos helyzetben van, hogy nem csak a bibliai / egyháztörténeti példák állnak rendelkezésére e téma kapcsán is, hanem jelentős pszichológiai kutatási eredmény is, mely segítheti szolgálatát. Ezek rövid áttekintésével kívánom vizsgálni azt, mi jellemezheti a református keresztyén vallástanár attitűdrendszerét, illetve mire kell törekednie szolgálata során.

I. Fogalmak

Az attitűd a szociálpszichológia alapfogalma. „Az attitűd a kérdéses cselekvéshez való személyes viszonyulás, illetve valamely cselekvés kívánatosságának személyes értékelése.”¹ Legegyszerűbben fogalmazva pozitív és negatív viszonyulások, tárgyakkal, személyekkel, helyzetekkel kapcsolatos vonzalom vagy idegenkedés.²

Az attitűd többjelentésű fogalom: egyrészt magatartást, viselkedést, másrészt szellemi beállítottságot, harmadrészt véleményt, beállítódást jelent, melynek értékelő és érzelmi komponensei egyaránt vannak. Ez utóbbi meghatározás a szociálpszichológiailag leginkább helytálló. Az érzéseink mögött legtöbbször ítéleteket, értékeléseket találunk, melyek családi mintáinkból eredhetnek. Ha pedig gyermekkorban elsajátított, családi mintákkal van dolgunk, tudhatjuk, hogy ezek megváltoztatása nagyon nehéz dolog. Ugyanakkor ezek előnye, hogy segítik a tájékozódást, biztonságot adnak a különböző élethelyzetekben még akkor is, ha olykor az objektív megismerés akadályává válnak. Az attitűdök ismereti, érték kifejező, alkalmazkodást segítő, önvédelmi funkciót látnak el.³

Érdemes kiemelni továbbá, hogy pozitív illetve negatív attitűdök sokasága jellemzi az embert. Ezek olyan ellentétes előjelű cselekvés párokkal írhatóak le, mint például megszerző vagy elhárító; kedvező vagy kedvezőtlen. Az attitűdök tehát alapvetően kettős polaritásúak. Ugyanakkor vannak olyan elemeik, melyek nem sorolhatóak ilyen egyszerűen pozitív vagy negatív kategóriákba. A legújabb vizsgálatok az attitűdöket inkább komplex jelenségeknek tekintik, melyek minőségi természetűek, és nem polarizálhatóak egyszerűen.⁴

¹ Carver & Scheier: Személyiségpszichológia. 467. 491. p.

² Atkinson & Hilgard: Pszichológia. 706. p.

³ Balogh Éva: Pszichológiai kislexikon. 34. p.

⁴ Gordon W. Allport: Attitűdök. 49-50. p.

II. Attitűdkutatás

Az attitűdök vizsgálata a 20. század első felében egyértelműen azt támasztotta alá, hogy az attitűdök teljes mértékben meghatározzák az emberek viselkedését. Eleinte a szociálpszichológia és az attitűdkutatás között egyenlőségjelet is tettek.⁵ A század 60-as éveitől ugyanakkor világossá vált, hogy a szituációk szerepe a viselkedésben sokszor meghatározóbb, mint az attitűdöké. Emellett szerepet játszik a viselkedésben például a kényszerítő korlátok ereje is. A legutóbbi évtizedekben az attitűdkutatás egyre inkább abba az irányba tart, hogy azokat a speciális feltételeket vizsgálja, amelyek között az attitűdök megbízhatóan jelzik a viselkedést. Három ilyen speciális feltétel határolható körül:

1. Erős, konzisztens attitűdök a viselkedést jobban befolyásolják, mint az ambivalens, gyenge attitűdök.
2. A viselkedéshez specifikusan kapcsolódó attitűdök jobban befolyásolják a viselkedést, mint a hozzá csak általánosabban kapcsolódóak.
3. A közvetlen tapasztalaton alapuló attitűdök jobban befolyásolják a viselkedést, mint amelyek közvetett hatások alapján (pl. olvasás, hallás) alakultak ki.

Az attitűdök funkcióit vizsgálva négy fő területet különböztethető meg: utilitáris (adaptív), ökonómiai (ismereti), kifejező (önmegvalósító) és énvédő funkció. Az **utilitáris funkció** arra irányul, ami hasznos. Ez olyankor kerülhet előtérbe, amikor csupán a környezet elfogadása miatt vallja valaki fajgyűlölőnek magát. Az **ökonómiai funkció** a különböző ismeretek rendszerezésével az ismeretek leggyorsabb alkalmazásának lehetőségére törekszik. Ebből következik, hogy a könnyen meghozható döntéseket a sztereotípiák segítik leginkább. Az **önmegvalósító funkció** a tudat alatti feszültségek levezetése miatt lehet fontos, kifejező jellege pedig az érzelmi egyensúly fenntartásához szükséges. Az önazonosság, önerősítés pozitív hatása felé mozdítanak el az önmegvalósító funkciójú attitűdök. Az **énvédő funkció** a konfliktusok leküzdésére szolgál. Az ilyen attitűdöknek az attitűd valódi tárgyához sokszor kevés köze van.⁶

Az attitűdök működése leginkább rendszerszemléletben érthető meg. Ez a megközelítés egyre inkább elterjedt. Az egyedi attitűdök struktúráján kívül az attitűdrendszereket- illetve a személy más belső rendszerei, és az attitűdrendszerek közötti kapcsolatot vizsgálják.⁷ Emellett az attitűdkutatás fókuszában ma a célok elérése és az attitűdök, valamint a személyes tapasztalatok kölcsönhatásának vizsgálata áll. A viselkedést az összes többi komponenssel együtt vezérelveként a célok elérése hajtja. A nagy célok, melyeket az ember szeretne elérni részcélokra tagolódnak, életfeladatok fogalmazódnak meg az egyén számára, és a legtöbben (részleteiben egymástól nagyban különböző) stratégiákat dolgoznak ki a célok elérésére.⁸

III. Attitűdök a tanárrá válás folyamatában

A tanárrá válás folyamata olyan kölcsönhatások sorozatának tekinthető, melyben több pszichikus képződmény egymásra hatásával kell számolnunk. Ezt a hagyományokkal szokták szemléltetni, melynél belülről kifelé haladva a következő elemeket lehet megkülönböztetni:

- küldetés, elhivatottság
- szakmai önazonosság, nézetek önmagáról

⁵ Ibid 41. p.

⁶ William J. McGuire: Az attitűdök természete... 83-86. p.

⁷ William J. McGuire: Makacs nézetek és a meggyőzés dinamikája. 237-271.p.

⁸ Carver & Scheier: I.m. 468. p.

- nézetek, hitek
- kompetenciák, tudás, készségek, attitűdök
- cselekvés⁹

Ebben a hagyománymodellben az attitűdök a külső héjak egyikén helyezkednek el. Ezzel egyfajta értékelést is kapunk, miszerint a küldetés, elhivatottság vagy az önazonosság sokkal mélyebben gyökerező elemek a tanárrá válás során, illetve mindezek hatnak az attitűdökre, valamint egymásra is.

A tanárrá válás folyamatában az attitűdök a pályaszocializációra nagy hatással vannak.¹⁰ A pályaaattitűdök összessége az attitűdnyaláb, ennek szerkezetét a szakirodalomban a 80-as évek elején még leginkább hierarchikusan felépülő, stabil kognitív struktúrának tekinteti. Ennek fényében egyszerű attitűdskála segítségével, vagy például foglalkozási értékesztek használatával segítették a pályaaorientációt.¹¹

A 80-as évek második felétől a kutatók egyre inkább különbséget tesznek az attitűd és a nézetek között. „Mindkettő pszichikus konstrukció, amely tapasztalatból származik, és befolyásolja a tevékenységeinket, cselekvéseinket, de az attitűd inkább rendelkezik érzelmi töltéssel, míg a nézeteknek inkább kognitív tartalmat tulajdonítanak.”¹² Ugyanakkor a nézetek forrása az egyéni, átélt, megszenvedett, érzelmi töltéssel bíró élettapasztalat.¹³

A nézetek komolyan meghatározzák a tanárok iskolai munkáját. A pályakezdők nézetei az iskola világaról a következő öt területet fedi le:

- A tanulók és a tanulás
- A tanítás
- A tantárgy, a tananyag
- A tanítás tanulása
- Önmaguk és a tanári szerep¹⁴

A pedagógus munka során további elemeket kell figyelembe venni, melyek az attitűdhez hasonlóan meghatározhatják a tanári munkát.

1. A **sémák** a különböző tevékenységek során alkalmazható tudásrendszerek, amelyek a tevékenység ismételt elvégzésekor alakulnak ki.
2. A **forгатókönyvek** a sémák részeit alkotó rendszerek, melyek általános célokat és egyes speciális komponenseket is tartalmaznak.
3. A **rutin** a séma kevésbé rugalmas eleme, a tevékenység kisebb részleteit foglalja magába.¹⁵

A fenti sémaelmélet azért figyelemre méltó, mert a pedagógus munkában a megfelelően kialakult sémákban az elkerülhetetlen rutinok mellett a forгатókönyvek jelentőségének döntőnek kell lennie.

⁹ Köcséné Szabó Ildikó: Milyen tanár leszek? 122. p.

¹⁰ I.m. 123. p.

¹¹ Váriné Szilágyi Ibolya: Fiatal értelmiségiek a pályán. 77-79. p

¹² Köcséné Szabó Ildikó: I.m. 123. p.

¹³ Kimmel Magdolna: A tanárképzés problémái.... 24. p.

¹⁴ Falus Iván: Pedagógus mesterség – pedagógiai tudás. 21-28. p.

¹⁵ I.m. 22-23. p.

Az a pedagógus halad jó úton, aki nem csak a tapasztalatszerzés útját járja, hanem tapasztalataiból tanulni is képes. „A szakértőt (szakértő pedagógust) koherens nézetrendszer és koherens, következetes gyakorlat jellemzi, ennek kialakítására pedig a tapasztalatok reflektálása során kerülhet sor.”¹⁶

Az attitűdök, sémák illetve nézetek rendszerét vizsgálva arra a következtetésre juthatunk, hogy a legtöbb pedagógus a számára már rendelkezésre álló elemeket használja, és ami nem illeszkedik ebbe a rendszerbe, azzal nem foglalkozik, vagy nem tolerálja, esetleg negatívnak minősíti. A helyesebb hozzáállás ezzel szemben a következőképpen hangzik: „A pedagógusoktól, mint ahogyan a gyerekektől sem azt várjuk el, hogy a mások által kidolgozott elveket, sémákat alkalmazzák saját gyakorlatukban, hanem hogy képesek legyenek nézeteik és gyakorlatuk megváltoztatására, s ehhez használják fel a külső forrásból származó segítséget.”¹⁷

IV. Az attitűdök megjelenése a pedagógus munkájában

Az attitűdök és előítéletek kapcsolata (mely a pedagógus munkájában erőteljesen megjelenhet) az egyik fontos vizsgálati területe az attitűdkutatásnak. Az évek múlásával a tanári munkában sok minden automatizálódik, és megoldási sémák, vagy előítéletek segítik a gyors tájékozódást, a döntést.

A diákok sokszor nehezményezik, hogy „beskatulyázzák” őket a tanárok az adott tantárgyból nyújtott egyszeri (vagy első) teljesítmény alapján. Meggyőződésem, hogy a vallástanár lehetősége az, hogy a más tantárgyból gyengének vagy ügyetlennek kategorizált csoport vagy tanuló számára biztosítsa a sikerélmény lehetőségét, a pozitív megerősítést. „Isten szolgálja pozitív elvárásokkal legyen a reá bízottakkal szemben. S ha nehezen megy, nézzünk magunkba: vajon nem az ad még mindig erőt az újrakezdéshez, hogy Isten nem mond le rólunk?”¹⁸ Ehhez persze a módszerek megfelelő alkalmazása, a célok és feladatok differenciált kitűzésére van szükség.

A jó tanár legfontosabb jellemzőit egy a 60-as években az Egyesült Államokban átfogó módon kutatták. Több meghatározó elemet tartottak fontosnak végül a kutatást végzők. Például:

1. abból lesz jó tanár, aki minél fiatalabb korától vágyik erre a pályára;
2. akinek pályamotivációja a gyerekek szeretetére épül;
3. aki elfogadó attitűdöket vall a tanár gyerek viszonyban;
4. aki barátságos, nyitott;
5. aki vallási közösséghez is aktívan tartozik.

Egy évtizeddel később a hasonló vizsgálat leszűkítette a jó tanár jellemzőit rövid, megfogható jellemzőkre:

- felelősségteljes,
- szereti az embereket,
- szervezett,
- jól kommunikál,
- világossá tudja tenni a tárgyat,

¹⁶ Kimmel Magdolna: I.m. 43. p.

¹⁷ Falus Iván: I.m. 27. p.

¹⁸ Fodorné Nagy Sarota: A katechézis kommunikációs problémái. 160. p.

– elfogadható mennyiségű munkát vár tanulóitól.¹⁹

Az attitűdök a tanár munkájának egészét áthatják. Egy olyan alapattitűd megfogalmazásával lehet közeledni a kívánatos tanári munka leírásához, mely pozitívan hathat a pedagógus hivatására. Ez pedig az **elfogadó attitűd**. „A tanítványok akkor fordulnak bizalommal nevelőikhez, ha feltétel nélküli elfogadást éreznek, ha nem kell attól tartaniuk, hogy a felnőtt elítéli viselkedésüket, ha nem tapasztalnak megszegyenítő, kioktató reagálást.”²⁰ Az elfogadás mellett az **empátia**, a **megértés** megtapasztalása a legfontosabb a gyermeknek, és ez nyilván a vallástanár munkáját is megkönnyíti. A magas szintű empátiával rendelkező tanár a diákok érzelmeire többet reagál, többet dicséri őket, többet mosolyog, beszélget velük, alkalmazza a tanulók ötleteit az óra során. Az ilyen pedagógus magatartásában a kongruencia dominál, kevesebb benne a rituálé. Mindez természetesen a diákok magatartására is jó hatással van, és az eredményben is meglátszik. Érdemes megszívlelni ehhez kapcsolódóan Gordon nézeteit a hatékony, eredményes kommunikáció elősegítésére (pozitív megerősítés, kommunikációs sorompók, kié a probléma, győztes-győztes módszerek, stb.).²¹

V. A vallástanár személyisége

A vallástanár személyiségének vizsgálatakor szembetalálkozunk azzal az alaphelyzettel, hogy ő példaként van jelen szolgálatában. Az exempláris kommunikáció része az órának. A vallástanár viselkedésével, hozzáállásával közvetíti az Isten hozzáállását az emberhez, bármilyen leegyszerűsítetten is hangzik ez. Egy elfogadó, szeretetteljes, kiszámítható (kiegyensúlyozott) vallástanár hasonló istenképet közvetít. Egy-egy negatív, taszító személyiség ugyanilyen rossz hatással lehet a gyermek hitbeli tapasztalataira, elképzeléseire.²²

Nyilván egyet ért mindenki abban, hogy a vallástanár legyen pozitív személy a diákok számára. Kérdés, hogy milyen ez a pozitív személyiség? Népszerű? Engedékeny? Nem konfrontálódik? Azt mondja, amit a tanulók hallani szeretnének?

Véleményem szerint a vallástanár helyes attitűdjei azonosak egy más tantárgyat tanító pedagógus attitűdjeivel. Ezek megkerülhetetlenek, mivel iskolai közegben, iskolai feltételek között zajlik a munkája. Emellett természetesen kell lenni valamilyen többletnek, ami ahhoz a lelki munkához szükséges, amiben a vallástanár szolgál.

1. A vallástanár attitűdrendszerében jelen kell lennie a segítségnek, a **többre, jobbra segítségnek**. Ha nincs meg ugyanis ez az elfogadás mellett, akkor könnyen előfordulhat, hogy az erőteljes elfogadó attitűddel nem történik meg azoknak a serkentő impulzusoknak az átadása a tanuló felé, amelyek előbbre lendíthetik egyéni hit- és személyiség fejlődésében.

2. A **bátorító nevelés** a hitoktatásban különösen meg kell jelenjen, hiszen a Biblia bátorító szavai, Isten biztató kijelentései, jövőre vonatkozó ígéretei és a már megtapasztalt jók is mind erre mozdítják az embert. A vallástanár a bátorító tanári attitűddel segítheti diákjait abban, hogy saját maguk tapasztalják meg azt, amiről tanulnak, hogy kipróbálják azok igazságát, amit hallanak a vallásórán. Enélkül nem válik életté az ismeret.

¹⁹ Zétényi Ágnes: A hatékony tanár. 287 – 288. p.

²⁰ Ormai Vera: Mit üzen Gordon a pedagógusoknak? 330. p.

²¹ I.m. 330 – 331. p.

²² Fodorné Nagy Sarota: I.m. 150. – 152-p.

3. Ehhez a vallástanárnak **hitelesnek** kell lennie, hogy követendő példa legyen a diákok számára, akinek szavaira érdemes adni, akinek példáit érdemes megfontolni, elhinni azok igazságát. Mitől lesz a vallástanár hitelessé? Egy lehetséges magyarázat így szól: „Egyszerűen attól, hogy az, amit tanít kongruens azzal, ami a szívében van, vagyis ha az, amit mond, megfelel annak, ahogyan él. Csak a szívből jövő katechézis hiteles, mert a szívből jövő katechézis természetes.”²³

VI. A vallástanári és lelkeszi attitűdök

A Gordon-i pozitív megerősítés és empátia gondolatkörében maradvá ambivalens érzésem támad lelkipásztori illetve vallástanári gyakorlatunkra vonatkozóan. A fenti elvek elfogadása mellett olyan több generáción át berögződött attitűdökkel kell felvenni a harcot, melyek a legjobb megokolás mellett sem szolgálhatják akár legnemesebb célokat sem. Hozzáállásról és eszközökről van szó, és nem tartalmi kérdésekről. A bűnről- és annak következményeiről vagy épp az ítéletről szóló tanítás nélkül elképzelhetetlen az evangélium hirdetése, mégis olyan hangsúlybeli eltolódásokkal lehet találkozni a gyakorlatban, amik gyakorlatilag a megfélemlítés kategóriájába tartoznak.

Ugyanígy a pozitív megerősítéstől is sokan félnek, mert a gyermek akkor túlságosan elbízta magát. Pedig az elkényeztetés, az elbizakodottság nem a túlszeretéstől alakul ki, hanem a következtelen nevelői magatartás eredménye. Sokszor találkozom azzal, hogy a lelkipásztor, vallástanár arról számol be, hogy ő elfogadó attitűddel rendelkezik, de ez a munkájában mégsem így ölt testet. Találkoztam olyan tanárjelölttel, aki elfogadó attitűdjeiről beszélt, de az egyébként tartalmilag kifogástalan gyakorló tanítási óráin egyáltalán nem ezt sugározta: kommunikációjában lekezelő és alárendelő stílusú volt. A tanulóknak ez ellenállást, passzivitást váltott ki, melyet ő teljesen a diákok számlájára írt. Őket hibáztatta, és végül személye elleni jelenségnek tekintette viselkedésüket.

Érdekes lenne megvizsgálni, hogy milyen hatással vannak a lelkipásztori / vallástanári attitűdökre a környezetből érkező elvárások. Ezek ugyanis felébreszthetik vagy megerősíthetik azokat a tanult viselkedési mintákat és attitűdkészleteket, melyeket bizonyára minden lelkész és vallástanár tapasztalt gyermek- és ifjúkorában saját példaadó lelkészetől, vallástanárától. Meggyőződésem, hogy ezek az attitűdök a környezeti elvárások hatására akkor is aktiválódnak és kölcsönhatásba lépnek a személy attitűdrendszerének többi elemével, ha azokat a személy kognitív szinten elutasítja, vagy nem tartja a leghelyénvalóbbnak.

A lelkipásztor és a vallástanár is lelki hatalmat képvisel a környezetében, amellyel nagyon könnyen vissza lehet élni a legjobb szándékkal is. Roppant érzékenyek és egyben felelősségteljesnek is kell lenni a nekünk adott lehetőségeket illetően. Ehhez véleményem szerint megfelelő szintű intelligencia (értelmi és érzelmi dimenziókkal egyaránt) szükséges, melynek fejlesztése, csiszolása nélkülözhetetlen feladata a lelkésznek, vallástanárnak. Ennek szűrése a pályaalalmassági felvételi eljárás során nélkülözhetetlen lenne, valamint a képzés során folyamatosan nyomon kellene követni.

A hatalom kérdése kapcsán továbbá nagy kísértése a lelkeszi / vallástanári munkának a mindenhatóság érzése. A mindent megoldani tudás, a mindenre válaszolni tudás. Sok esetben ez az én védelemmel kapcsolódik össze, mert a lelkész / vallástanár a környezet részéről érkező kérdéseket, kételkedéseket saját személye ellen irányulóknak érzékeli. Az én védő

²³ I.m. 152. p.

attitűdök aktivizálódása mellett nagyon sok elhárító mechanizmus összehangolt alkalmazása történik ilyenkor, és a személy valamilyen formában kivédi a környezetből érkező támadást. Rendkívül fontos az önismeretben való növekedés, mely elsősorban nem a jó és rossz tulajdonságok ismeretét jelenti csupán, hanem viselkedésünk mozgató rugóinak feltárását, illetve a viselkedés tudatos szinten való kezelésének képességét.

Összességében látható, hogy a vallástanártól hivatása nagyfokú önismeretet és életfegyelmet, engedelmes Krisztus követést kíván. A helyzet azonban az, hogy nincsenek „kész” vallástanárok / hitoktatók, akik hitelességüket statikus módon birtokolják, hanem mindez egy folyamat eredménye. Hosszú és fáradtságos út a személyiség fejlődése, csiszolódása, az önismeretben való minél tisztább látás. Ennek a folyamatnak pedig lehetnek olyan pontjai, ahol hibák és tévedések történnek. Talán pont attól válik hitelessé a vallástanár, ha különböző élethelyzeteit, kríziseit, hitbéli állapotait megéli és őszinte marad mindebben, ha igyekszik megismerni és megérteni saját attitűdkészletét, és változtatni azon, amin szükséges. Nem egy felvett, tökéletességre hajlamos és tökéletességet sugárzó példaképre van szüksége a diákoknak, hanem az életet őszintén élő, a harcokat felvállaló Krisztust követő emberre.

A Szentírás tanítását életszerűen és hiteles módon tolmácsoló vallástanár így lehet tekintély, példa a diákok felé. Ez azonban már nem a megközelíthetetlen, megkérdőjelezhetetlen, tévedhetetlen lelkész/vallástanár tekintélye, sokkal inkább a partner, a követésre méltó tanító. Olyasvalaki, aki segít eligazodni és tájékozódási pontokat nyújtani a rábízott diákoknak, akik meg akarják ismerni a körülöttük lévő világot, önmagukat, Istent.

Felhasznált irodalom:

- Atkinson & Hilgard: Pszichológia. Osiris kiadó, Budapest, 2005.
Balogh Éva: Pszichológiai kislexikon. TK kiadó, Debrecen, 2001.
Carver, Charles S. – Scheier, Michael F.: Személyiségpszichológia. Osiris kiadó, Budapest, 2003.
Falus Iván (szerk.): A tanárrá válás folyamata. Gondolat kiadó, Budapest, 2007.:
- Kimmel Magdolna: A tanárképzés problémái konstruktivista értelmezési keretben.
- Köcséné Szabó Ildikó: Milyen tanár leszek?
Fodorné Nagy Sarolta: A katechézis kommunikációs problémái. Kálvin kiadó, Budapest, 1996.
Halász László – Hunyady György – Marton L. Magda (szerk.): Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.:
- William J. McGuire: Az attitűdök természete és az attitűdváltozás.
- Gordon W. Allport: Attitűdök.
Iskolakultúra. XI. évfolyam 2. szám (2001/2.):
- Falus Iván: Pedagógus mesterség – pedagógiai tudás.
McGuire, William J.: Makacs nézetek és a meggyőzés dinamikája. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
Mészáros Aranka (szerk.): Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 1997.:
- Ormai Vera: Mit üzen Gordon a pedagógusoknak?
- Zétényi Ágnes: A hatékony tanár.
Váriné Szilágyi Ibolya: Fiatal értelmiségiek a pályán. Akadémiai kiadó, Budapest, 1981.